

ЗМІНИ ДЕМОГРАФІЧНОЇ ТА ЕТНІЧНОЇ СТРУКТУРИ
НАСЕЛЕННЯ СУЧАСНОГО ЗАКАРПАТТЯ

У 1959 році на Україні проживало 41.869.046 чоловік^{*}, а в 1989 році - 51.452.034. Тобто за 30 років населення зросло на 24,1%. На Закарпатті в 1959 році проживало 920.173 чоловіки, а в 1989 році - 1.252.288. Таким чином, по всій Україні порівняно з 1959 роком ріст населення склав 22,89%, а на Закарпатті - 36,1%. Питома вага закарпатців серед населення України таким чином зросла, з 2,2% у 1959 році, до 2,43% у 1989 році.

Вказані факти пояснюються підвищенням рівнем природнього приросту закарпатського населення. Відомо, що такі області, як Закарпатська, а також сусідні Львівська та Івано-Франківська, є загалом своєрідним „острівцем” високої народжуваності на європейській частині колишнього СРСР. Якщо взяти до розгляду лише УРСР, то за даними, наприклад, перепису 1979 року середня чисельність дітей на Україну складала 3,1 чоловіка. В той же час на Закарпатті - 3,7, а у Львівській та Івано-Франківській областях відповідно 3,6.

Через малоземелля велика кількість закарпатців переселялась у східні області України та в інші регіони колишнього СРСР. Наведено класичний результат, установлений демографами В.П. та С.І. Копчаками, який, на жаль, маловідомий широкому колу читачів і

* Тут і далі використані матеріали збірників: Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. Украинская ССР. М., 1963; Население Закарпатской области за данными Всесоюзной переписи населения 1979 года. Статистический сборник. Ужгород, 1980; Население Закарпатской области за данными Всесоюзного перепису населения 1989 року. Статистичний збірник. Ужгород, 1990.

дослідників. Якщо абстрагуватися від механічного приросту населення (міграції), то населення Закарпатської області в 1947 по 1970 рік тільки за рахунок природнього приросту мало би збільшитись на 367,8 тис.чоловік, або на 46,4%. А фактично ж ріст чисельності склав 278,3 тис.чоловік, або 35,1%. Таким чином, міграція закарпатців на Схід складала за період 1947-1970 років 90 тис.чоловік, або 11,3% чисельності населення області в 1947 році. Зауважимо, що міграція продовжувалась і після 1970 року. Тому без перебільшення можна вважати, що протягом 1947-1991 років в інші регіони колишнього СРСР переселилось біля 200 тис. закарпатців. Не рахуючи приблизно 20 тис. наших земляків, які упродовж 1970-1991 років поїхали на Захід.

Але повернемося до внутрішньокарпатських проблем, і подивимося, як розподілявся природній приріст по районах області:

Назва району	П е р е п и с	
	1959 року	1989 року
м.Ужгород	47.936	117.061
м.Мукачево	46.423	84.521
Берегівський	74.517	85.668
Вел.-Бережанський	31.857	30.835
Виноградівський	85.555	113.034
Воловецький	22.296	27.571
Іршавський	78.552	97.192
Міжгірський	42.292	50.555
Мукачівський	91.990	105.538
Перечинський	29.009	32.582
Рахівський	68.466	86.148
Свалявський	37.474	56.254
Тячівський	109.594	164.968
Ужгородський	63.432	73.679
Хустський	92.320	126.692
Загалом	920.173	1.252.288

Абсолютні цифри мало що говорять досліднику, тому перейдемо до цифр відносних, а саме приймемо кількість населення області в 1959 рта 1989 років за 100%, - подивимося, як змінювалася питома вага того чи іншого району за вказаними переписами населення.

Назва району	Перепис населення (%)	
	1959 р.	1989 р.
м.Ужгород	5,21	9,35
м.Мукачево	5,05	6,75
Берегівський	8,1	6,84
Вел.-Бережанський	3,46	2,46
Виноградівський	9,3	9,03
Воловецький	2,42	2,2
Іршавський	8,54	7,76
Міжгірський	4,6	4,04
Мукачівський	10,0	8,43
Перечинський	3,15	2,6
Рахівський	7,44	6,88
Свалявський	4,07	4,49
Тячівський	11,91	13,17
Ужгородський	6,78	5,88
Хустський	10,03	10,12
Загалом	100	100

Як видно з цієї таблиці, за 30 років суттєво зросла питома вага міста Ужгорода (майже в два рази), а також міста Мукачева, Свалявського, Тячівського та Хустського районів. Питома вага інших районів області зменшилась.

Особливу тривогу викликає демографічна ситуація, яка склалася на Велико-Бережанщині, де відбулося скорочення абсолютної кількості населення.

Наведемо по цьому району більш детальні дані:

Тип населення	П е р е п и с			
	1959 р.	1970 р.	1979 р.	1989 р.
міське населення	3.153	4.604	5.894	7.113
сільське населення	28.704	27.670	26.015	23.722
Все населення	31.857	32.274	31.909	30.835

Нагадаємо читачеві, що міське населення району – це населення районного центру Великий Березний. Демографічна ситуація, яка склалася в районі чітко окреслена наведеною таблицею. Зауважимо, що коли її не переламати на краще, то в перспективі на території району залишиться один-єдиний населений пункт, – а саме згаданий вище районний центр. Висновок: район потребує корінного поліпшення соціальної політики.

Не менш тривожу викликає демографічна ситуація у Воловецькому, Міжгірському та Перечинському районах – розвиток подій там іде за Велико-Березинським сценарієм, хоча і не в такій «жорсткій» формі. В цьому читач може переконатись самостійно, познайомившись із нижченаведеною цифровою інформацією:

Назва району	Тип населення	Р і к п е р е п и с у			
		1959	1970	1979	1989
Воловецький	міське	3.652	4.356	8.350	10.907
	сільське	18.644	19.693	17.921	16.664
	все населення	22.296	24.049	26.271	27.571
Міжгірський	міське	6.540	7.045	15.011	16.857
	сільське	35.752	39.923	34.749	33.698
	все населення	42.292	46.968	49.760	50.555
Перечинський	міське	3.923	5.481	10.008	10.785
	сільське	25.086	26.029	22.390	21.797
	все населення	29.009	31.510	32.398	32.582

Владає в очі такий цікавий факт: у всіх вказаних районах в 1979 році порівняно з 1970 роком приблизно в два рази зросла

кількість міського населення. Це можна пояснити тим, що статус селища міського типу одержали: у Воловецькому районі село Нижні Ворога, у Міжгірському – села Колочава і Майдан, в Перечинському – село Тур'я-Рамеги.

Тобто, якщо на Велико-Березинщині населення почало скучуватись в районному центрі, то в Міжгірському, Воловецькому та Перечинському районах, крім районних центрів, населення це концентрується у новоутворених селищах «міського типу». Інші ж села були віднесені до неперспективних, і почали підупадати, що і зафіксували переписи, показавши зменшення сільського населення вказаних районів.

Динаміку сільського населення інших районів області наводимо нижче:

Назва району	Р і к п е р е п и с у			
	1959	1970	1979	1989
Берегівський	48.787	51.827	51.783	52.596
Виноградівський	60.789	68.100	72.222	76.223
Іршавський	73.786	82.861	71.011	71.750
Мукачівський	86.723	93.771	96.524	93.617
Рахівський	44.108	47.875	44.961	47.248
Свалявський	28.091	32.726	32.749	34.294
Тячівський	75.969	103.213	106.737	117.605
Ужгородський	57.447	64.342	58.800	60.600
Хустський	71.418	84.751	82.035	87.455

З наведеної таблиці бачимо, що протягом останніх 30 років стабільно зросло сільське населення Свалявщини, Виноградщини та Тячівщини, а для інших районів області (крім мукачівського) був характерний спад населення в період 1970-1979 років, а потім його зростання.

Тенденція демографічного розвитку області в 60-80-х роках виглядала так. В ході непередуманого розміщення промислового ви-

робництва „розпухило“ населення в першу чергу міст Ужгорода та Мукачева, а також районних центрів та селищ міського типу. Це створювало проблему житла, яка дає себе знати до цього часу. Відомо, що на квартирному обліку в області перебуває 29 тис. сімей, причому на міста Ужгород та Мукачево припадає із вказаній цифри 16 тис. В „заперспективних“ сіл (це особливо характерно для гірських районів) люди переміщувались в міста, або емігрували за межі області. Вказані обставини викликали постійні проблеми продовольчого постачання промислових центрів, а власного продовольства області не вистачало. Виникали інші проблеми - соціальні, мовно-культурні і т.д.

Предметом нашого подальшого інтересу буде аналіз національної структури демографічного приросту на Закарпатті упродовж 1959-1989 років.

Отже за розглядувані 30 років абсолютний приріст склав 332.115 чоловік. Національний склад нашої області за даними переписів 1959 та 1989 років був таким:

Національність	Різ перепису	
	1959	1989
українці	686.464	976.749
угорці	146.247	155.711
росіяни	29.599	49.458
румуни	18.346	29.485
словаки	12.289	7.329
євреї	12.169	2.639
цигани	4.970	12.131
німці	3.504	3.478
білоруси	1.102	2.521

Абсолютний приріст вказаних національностей був таким:

національність	приріст
українці	290.285
угорці	9.464
росіяни	19.859
румуни	11.139
словаки	-4.960
євреї	-9.530
цигани	7.161
німці	-26
білоруси	1.419
Загальний приріст	324.811

Отже абсолютний приріст українців упродовж 1959-1989 років склав 87,4% загального приросту населення по Закарпатській області. Результат досить показовий, враховуючи тотальну асиміляцію українців у сусідніх державах, а також те, що за вказаний період в 10-ти областях України скоротилась кількість українців.

Для більш повного аналізу приросту населення, розглянемо відносний приріст, тобто приріст населення на кожних 100 чоловік у вказаних національних груп.

Національність	Відносний приріст (%)
українці	42,29
угорці	6,47
росіяни	67,09
румуни	60,72
цигани	144,08
білоруси	126,77

Підвищений відносний приріст у росіян і білорусів можна пояснити їх міграцією в міста Закарпаття з-за меж нашої області, а понижений приріст в угорців - відповідно міграцією в сусідню Угорщину. Аналогічною є ситуація з словаками, євреями та німцями.

Різні темпи приросту привели до того, що співвідношення (питома вага) між різними національностями Закарпаття не були сталими. Усь відповідні цифрові дані з цього приводу (в %):

Національність	Рік перепису			
	1959	1970	1979	1989
українці	74,6	76,5	77,8	78,4
угорці	15,9	14,4	13,7	12,5
росіяни	3,2	3,3	3,6	4,0
румуни	2,0	2,2	2,3	2,4
цигани	0,6	0,6	0,5	1,0
словаки	1,3	0,9	0,7	0,6
німці	0,4	0,4	0,3	0,3
євреї	1,3	1,0	0,3	0,2
білоруси	0,1	0,2	0,2	0,2
Разом	100	100	100	100

З таблиці бачимо, що упродовж післявоєнних років питома вага українців, росіян та румунів постійно зростала. Зміни питомої ваги у цягав пов'язані з неповним їх обліком під час переписів.

Ними наведена загальна структура національного складу населення області. Але вона починає суттєво різнитися, коли ми розглядаємо національну структуру міського та сільського населення окремо.

Усь яков була структура сільського населення області (%):

Національність	Рік перепису			
	1959	1970	1979	1989
українці	80,0	81,4	81,6	81,4
угорці	15,0	13,7	13,1	13,1
росіяни	0,7	0,7	0,6	0,9
румуни	2,4	2,7	3,1	3,3
цигани	0,3	0,3	0,2	0,6
словаки	0,6	0,4	0,2	0,1
німці	0,3	0,3	0,3	0,3
євреї	0,4	0,2	0,0	0,0
білоруси	0,0	0,1	0,1	0,1

кількість міського населення. Це можна пояснити тим, що статус міської місцевості одержали: у Воловецькому районі село Імні Борота, у Міжгірському – села Колочава і Майдан, в Червинському – село Тур'я-Генети.

Тобто, якщо на Велико-Бережанщині населення почало згущуватися в районному центрі, то в Міжгірському, Воловецькому та Червинському районах, крім районних центрів, населення не концентрується у новостворених селищах «міського типу». Інші ж села були віднесені до деперспективних, і почали підупадати, що і зафіксували переписи, показавши зменшення сільського населення вказаних районів.

Динаміку сільського населення інших районів області наводимо нижче:

Назва району	Рік перепису			
	1959	1970	1979	1989
Берегівський	48.787	51.827	51.783	52.596
Виноградівський	60.789	68.100	72.222	76.223
Іршавський	73.766	82.861	71.011	71.750
Мукачівський	86.723	93.771	96.524	93.617
Рахівський	44.108	47.875	44.961	47.248
Свалявський	28.091	32.726	32.749	34.294
Тячівський	75.969	103.213	106.737	117.605
Ужгородський	57.447	64.342	58.800	60.600
Хустський	71.418	84.751	82.035	87.455

З наведеної таблиці бачимо, що протягом останніх 30 років стабільно зростало сільське населення Свалявщини, Виноградівщини та Тячівщини, а для інших районів області (крім мукачівського) був характерний спад населення в період 1970-1979 років, а потім його зростання.

Тенденція демографічного розвитку області в 60-80-х роках виглядала так. В ході непередуманого розміщення промислового ви-

робництва „вздухло" населення в першу чергу міст Ужгорода та Мукачева, а також районних центрів та селищ міського типу. Це створювало проблему житла, яка досі себе знає до цього часу. Відомо, що на квартирному обліку в області перебуває 29 тис. сімей, причому на міста Ужгород та Мукачево припадає із вказаної цифри 16 тис. 8 „неперспективних" сіл (це особливо характерно для гірських районів) люди переміщувались в міста, або емігрували за межі області. Вказані обставини викликали постійні проблеми продовольчого постачання промислових центрів, а власного продовольства області не вистачало. Виникали інші проблеми - соціальні, мовно-культурні і т.д.

Предметом нашого подальшого інтересу буде аналіз національної структури демографічного приросту на Закарпатті упродовж 1955-1989 років.

Отже за розглядувані 30 років абсолютний приріст склав 332.115 чоловік. Національний склад нашої області за даними переписів 1959 та 1989 років був таким:

Національність	Рік перепису	
	1959	1989
українці	686.464	976.749
угорці	146.247	155.711
росіяни	29.599	49.458
румуні	18.346	29.485
словаки	12.289	7.329
євреї	12.169	2.639
цигани	4.970	12.131
німці	3.504	3.478
білоруси	1.102	2.521

абсолютний приріст вказаних національностей був таким:

національність	приріст
українці	290.285
угорці	9.464
росіяни	19.859
румуні	11.139
словаки	-4.960
євреї	-9.530
цигани	7.161
німці	-26
білоруси	1.419
Загальний приріст	324.811

Отже абсолютний приріст українців упродовж 1959-1989 років склав 87,4% загального приросту населення по Закарпатській області. Результат досить показовий, враховуючи тотальну асиміляцію українців у сусідніх державах, а також те, що за вказаний період в 10-ти областях України скоротилась кількість українців.

Для білльшого повного аналізу приросту населення, розглянемо відносний приріст, тобто приріст населення на кожних 100 чоловік у вказаних національних групах.

Національність	Відносний приріст (%)
українці	42,29
угорці	6,47
росіяни	67,09
румуні	60,72
цигани	144,08
білоруси	128,77

Підвищений відносний приріст у росіян і білорусів можна пояснити їх міграцією в міста Закарпаття з-за меж нашої області, а понижений приріст в угорців - відповідно міграцією в сусідню Угорщину. Аналогічною є ситуація з словаками, євреями та німцями.

Різні темпи приросту привели до того, що співвідношення (питома вага) між різними національностями Закарпаття не були сталими. Ось відповідні цифрові дані з цього приводу (в %):

Національність	Рік перепису			
	1959	1970	1979	1989
українці	74,6	76,5	77,8	78,4
угорці	15,9	14,4	13,7	12,5
росіяни	3,2	3,3	3,6	4,0
румуни	2,0	2,2	2,3	2,4
цигани	0,6	0,6	0,5	1,0
словаки	1,3	0,9	0,7	0,6
німці	0,4	0,4	0,3	0,3
євреї	1,3	1,0	0,3	0,2
білоруси	0,1	0,2	0,2	0,2
Разом	100	100	100	100

З таблиці бачимо, що упродовж післявоєнних років питома вага українців, росіян та румунів постійно зростала. Зміни питомої ваги у циган пов'язані з неповним їх обліком під час переписів.

Нами наведена загальна структура національного складу населення області. Але вона починає суттєво різнитися, коли ми розглядаємо національну структуру міського та сільського населення окремо.

Ось яком була структура сільського населення області (%):

Національність	Рік перепису			
	1959	1970	1979	1989
українці	80,0	81,4	81,6	81,4
угорці	15,0	13,7	13,1	13,1
росіяни	0,7	0,7	0,6	0,9
румуни	2,4	2,7	3,1	3,3
цигани	0,3	0,3	0,2	0,6
словаки	0,6	0,4	0,2	0,1
німці	0,3	0,3	0,3	0,3
євреї	0,4	0,2	0,0	0,0
білоруси	0,0	0,1	0,1	0,1

Абсолютна ж кількість сільського населення була такою:

Рік перепису	Кількість сільського населення
1959	655.314
1970	742.781
1979	717.627
1989	737.261

Таким чином (дані 1989 року) сільське населення нашої «багатовітчизняної» області на 94,5% складалося з угорців та українців. А разом з румунами, українці та угорці складали 97,8% сільського населення області.

Розглянемо національний склад міського населення. Він виглядає досить різноманітнішим, ніж сільського.

Національність (%)	Рік перепису			
	1959	1970	1979	1989
українці	61,3	64,8	71,2	74,0
угорці	18,1	15,9	13,8	11,6
росіяни	9,5	9,5	8,7	8,5
румуни	1,1	1,1	1,0	1,0
цигани	1,1	1,3	0,9	1,5
словаки	3,2	2,2	1,6	1,3
німці	0,6	0,6	0,3	0,3
євреї	3,5	2,9	0,3	0,3
білоруси	0,3	0,5	0,5	0,4

Якщо порівняти останню таблицю з попередньою, то звертає на себе увагу таке: українці, угорці та румуни, які складають основний масив сільського населення області, навіть питомо вагу серед міського населення нижчу за загальнообласний показник. І разом з тим росіяни, білоруси і ін. є в основному міськими мешканцями. Так, наприклад, згідно з переписом 1989 р. росіяни склали 4% населення області, але в той же час серед міського насе-

лення їх було 8,5%, а серед населення міст Ужгород та Мукачево - близько 15%. Тим часом частка росіян серед сільських жителів не сягає навіть 1%.

Розподіл національностей Закарпаття за рідною мовою і по окремих районах області є предметом окремого дослідження.